

תוכן העניינים

- שלמי תודות
מבוא: "שם אין מציאות האישה ניכרת" / סילביה פוגל-ביזאוי, רחל שרעבי 1 ז

חלק א: הגבול המגדרי בתקופת היישוב: אתגור ושעתוק

פרק א: קולו המוצנע של המרחב הפרטי בקיבוץ

1. אימהות כואבת בחשאי: יומני גידול ילדים של נשות הדור הראשון בקיבוצים / צפריירה שחם 19
2. עיצוב זהות נשית-דתית חדשה: המקרה של האישה בקיבוץ הדתי בראשיתו / לילך רוזנברג-פרידמן 53
3. נשים כותבות קיבוץ: קווים להתפתחותה של ספרות הנשים בתנועה הקיבוצית בתקופת היישוב / יפה ברלוביץ 84

פרק ב: עירוב ספירות מגדריות והדרת נשים במושב

1. פרטית שהיא ציבורית: מקומה של האישה במושבי העובדים הראשונים / רחל שרעבי 130
2. "יהודייה מסורתית" או "עברייה חדשה": זהות נשית במושב העובדים הדתי בתקופת היישוב / לילך רוזנברג-פרידמן 161
3. "את היית בין הכובשים": תנועת הפועלות וחברות המושבים – בין העצמה להכפפה / בת-שבע מרגלית-שטרן 190
4. "ובכוח זה הלכנו": נשות המושבים בכוחות הבריטים במלחמת העולם השנייה / ענת גרנית-הכהן 219

חלק ב: הבניית המרחב הפרטי בעידן של תמורות

פרק ג: פריצת הספירה הפרטית ושוליות ציבורית במושב

1. החלוצות ממושבי העולים: סיפורן של עולות מזרחיות במושבי פרוודור ירושלים / רחל שרעבי ונעמה חדר-קדם 251

- 284 2 . תמורות בהבניית יחסי מגדר: חברה, דת ועבודה בקרב נשים במושב קראי / ענבל סיקורל
- 301 3 . עיפרון, תינוק ומה שביניהם: אוריינות והעצמה בקרב נשות המושבים / אסתר שלי-ניומן
- 325 4 . יזמות נשים במושבים: חקר מקרה במועצה האזורית לב השרון / ציפי סעדה ומיכאל סופר

פרק ד: אוטונומיה אישית ושעתוק הגבולות המגדריים בקיבוץ

- 351 1 . הבעת רגשות, יחסי משפחה ומאבק מגדרי בעיני בוגרי קיבוץ / גלי פלטי
- 382 2 . פרקטיקות של אי שוויון מגדרי בקיבוץ המתחדש: חקר מקרה / מיה גומא להב
- 410 3 . נשים, עבודה ושביעות רצון בקיבוץ המשתנה / רווית אדר-רותם
- 439 4 . הבניית המרחב הביתי בקיבוץ עירוני 'רשת' – מבט מגדרי / אורלי גנני
- 466 5 . "הם רצו להראות, להוכיח שיש נשים": קואופטציה ושוויון מגדרי בקיבוץ / סילביה פוגל-ביזאוי

- 489 רשימת המשתתפים
- 492 מפתח השמות והעניינים
- V תקציר ותוכן עניינים (באנגלית)

מבוא

שם אין מציאות האישה ניכרת

"המבנה החיצוני של נהלל – מרכז והיקפו – יכול לסמל את חיינו. במרכז משתקפים החיים החברתיים...שם פותרים בעיות, מאשרים תקנות. שם אין מציאות האישה ניכרת (דיין, דבורה, 1957: 42).

הציטוט מתייחס אמנם למושב נהלל, אולם הוא ממחיש באופן סמלי את הדרת הנשים מהמרחב הציבורי במושב ובקיבוץ, לאורך ההיסטוריה.

* * *

הקיבוץ והמושב הם שתי מסגרות שיתופיות וולונטריות שהצמיחה תנועת הלאום היהודית בארץ-ישראל ברוח האוטופיה הסוציאליסטית. בדומה למסגרות וולונטריות אחרות, כגון: קומונות, תנועות חברתיות, מפלגות, איגודים מקצועיים (בחלקם) וכו' אשר מראשית העידן המודרני הושפעו מהפרויקט הסוציאליסטי, נעשתה הבטחת השוויון המגדרי בקיבוץ ובמושב לאחד מעקרונות היסוד של אותן קהילות. הבטחה זו טמנה בחובה מאמץ ליצור חברה חדשה, שיתופית ושוויונית, שתבטל גם את מערכת הזכויות והחובות הבלתי שוויונית בין גברים לנשים. על כן, ב"עולם המחר" הזה היה צפוי להשתנות, ואף להיעלם, הגבול המגדרי המפריד בין המרחב הציבורי – הגברי – מקור הכוח, הסמכות והיוקרה בחברה, לבין המרחב הפרטי – הנשי – מקור השליטה על הנשים לאורך ההיסטוריה.

קיומו ושיעתוקו של אי השוויון המגדרי בעת החדשה, במסגרת סדר שהובנה לכאורה כאוניברסלי, שוויוני ואינדיווידואלי נשען על מיסוד ההפרדה בין המרחב הפרטי למרחב הציבורי, כמנגנון שמכפיף את הנשים לגברים. על כך כתבה חנה הרצוג (1994: 32):

"שלושה מרכיבים דיכוטומיים עומדים מאחורי הלוגיקה של תפיסה זו: האחד,

1 ראו על כך גורנו, 1983; עובד, 1986; 2009; Molyneux, 1985; Albistur & Armogathe 1977; Clements; 1997 Duby & Perrot, V, 1992; Fogiel-Bijaoui, 1992. Reinharz and Palgi 2011; Reinharz 2012.

ההפרדה בין המינים – גבר לעומת אישה. השני, ההפרדה בין פוליטי ללא פוליטי. ולבסוף ההפרדה בין התחום הפרטי לתחום הציבורי. שלושה מרכיבים דיכוטומיים אלה יוצרים את הלוגיקה האומרת: הגברים, עיקר עיסוקם בתחום הציבורי. כלומר, קיימת זהות בין להיות גבר ובין להיות אישיות ציבורית (גבר=ציבורי); בתחום הציבורי עוסקים בפוליטיקה, אי לכך ציבורי ופוליטי הם היינו הך (ציבורי=פוליטי), ומכך נובע שהגברים הם יצורים פוליטיים, המופקדים ואמונים על הפוליטיקה (גבר=פוליטי). על פי אותה לוגיקה, האישה ממוקמת בתחום הפרטי ועיקר עיסוקה בתחום זה (אישה=פרטי); התחום הפרטי מתנהל על-פי כללים משלו והוא א-פוליטי (פרטי=א-פוליטי), לכן האישה, שעיקר עיסוקה בתחום הפרטי, היא ייצור לא-פוליטי".

מיסוד חלוקה מגדרית בינארית, מבנית ותרבותית, קובע בכל אחד מהמרחבים, כללי התנהגות שונים וציפיות חברתיות שונות מהגברים, וכללים אחרים מהנשים. דיכוטומיה מגדרית זו נעשית לעקרון יסוד, מובן מאליה ו"טבעי" בחיי הפרט והחברה ובהתאם לכך מודרות הנשים באופן אוטומטי מהמרחב הציבורי.² בדומה למסגרות סוציאליסטיות אוטופיסטיות אחרות, נדרשו גם הנשים, החברות בקיבוצים ובמושבים, למאבק אישי וקולקטיבי כדי לנסות לקדם, ברמה האידיאולוגית והמעשית, את השוויון המגדרי המיוחל, כפי שהן פירשו זאת. נושא השוויון במסגרת המושב, לא זכה לדיון אקדמי נרחב כפי שהוא זכה לו במחקר הקיבוץ, וקובץ זה בא להשלים את החסר.

בקיבוץ ביקשו החברות ליצור חברה חקלאית שיתופית-שוויונית, שתבטיח את השוויון המגדרי על בסיס תפיסת האדם האוניברסלי המודרני. עבורן, השוויון המגדרי היה "שוויון מתוך זהות", דהיינו שוויון המתהווה עקב חיקוי המודל הגברי, תוך "העלאת" הנשים לרמת הגברים. אותו שוויון היה אמור לאפשר את שילובן של הנשים במרחב הציבורי וכך לצמצם ואף לבטל את הגבול המגדרי. בפועל, גישה זו כללה אימוץ סטנדרטים גבריים של גבורה צבאית ותפוקה כלכלית והערכה ללא פשרות לתכונות שנחשבו גבריות, כגון: כוח, רצינות, עצמאות, שליטה עצמית ואיפוק. גישה זו גם כללה את צמצומו הרדיקלי של המרחב הפרטי ושינוי מהפכני של מוסד המשפחה. בהתאם לכך הועברו מהפרט אל הכלל התפקידים המקובלים של המשפחה הגרעינית המודרנית בתחומי הייצור, הצריכה והחינוך, כשבהשראת המסורת הסוציאליסטית הובנה מחדש מוסד המשפחה והיה למוסד שוויוני ודמוקרטי, שבסיס קיומו אינו עוד העברת הקניין הפרטי מדור לדור, אלא החיבה והאהבה בין חבריו (Engels 1977; Bebel 1910; Clements, 1992).

על רקע זה עוצבו יסודותיו של "הקיבוץ הקלסי", כגון: הארוחות, המטבח וחדר האוכל המשותפים והוקם בית הילדים הקיבוצי, שכלל לינה משותפת של הילדים ולא עוד לינה משפחתית בבית ההורים. מובן שדפוסים אלה התגבשו אטיאט ובהדרגה, תוך

2 על כך ראו עוד: Rosaldo & Lamphere, 1974; Pateman, 1989; Siltanen & Stanworth, 1984; Lister, 1997; Rosaldo, 1974; Lips, 1988.

Contents

Introduction: Gendering Utopias: The Kibbutz and the Moshav
Sylvie Fogiel-Bijaoui and Rachel Sharaby

Part I: Challenging the Private and the Public Sphere

Chapter 1. Minimizing the Private Sphere in the Kibbutz

1. Tsafirira Shaham – Painful mothering behind closed doors: Child-raising diaries of first generation kibbutz women. 19
2. Lilach Rosenberg-Friedman – Shaping a new religious-female identity
The case of women in the early years of the religious kibbutz. 53
3. Yaffah Berlovitz – Women writing kibbutz: Tracing the development of
women writers in the Kibbutz Movement during the period of the Yishuv. 84

Chapter 2: Merging the Spheres in the Moshav

1. Rachel Sharaby – When the private is also public: The place of women in
the first moshavim. 130
2. Lilach Rosenberg-Friedman – “Traditional Jewess” or “New Hebrew
Woman”: Female identity in the religious moshav at the time of the Yishuv. 161
3. Bat-Sheva Margalit Stern "The Women Workers Movement and the women
in the Moshav - between empowerment and subordination. 190
4. Anat Granit-Hacohen – “And we joined this force”: Moshav women
in the British forces during World War II. 219

Part II: The Resurrection of the Private Sphere

Chapter 3: (De)Gendering Marginality in the Moshav?

1. Rachel Sharaby and Na’ama Kedem-Hadad – Pioneer women from the
immigrant moshavim: The story of oriental women in the
Jerusalem corridor moshavim. 251
2. Inbal-Ester Cicurel - Transformations in the construction of gender

relations: Society, religion and work among women in a Karaite moshav.	284
3. Esther Schely-Newman – Baby with a pencil: Literacy and empowerment among moshav women	301
4. Tzipi Sa’ada and Michael Sofer – Women's entrepreneurship in moshavim: A case study in the Lev Hasharon regional council.	325

Chapter 4: (De)Gendering Marginality in the Kibbutz?

1. Gali Palti – Emotional expression, family relations and struggles from kibbutz graduates' perceptions.	351
2. Maya Gomme Lahav – Hidden practices of gender inequality in the renewing kibbutz: A case study.	382
3. Ravit Adar-Rotem – Women, work, and satisfaction in the changing kibbutz.	410
4. Orly Ganany – The boundaries of the private and public spheres of the home in the urban kibbutz 'Reshet': A gender perspective	439
5. Sylvie Fogiel-Bijaoui – “They wanted to show that there are women”: Cooptation and change in the kibbutz	466

SUMMARY

This book presents the historical development of gender boundaries in two forms of settlement in Israel, the kibbutz and the moshav. It underscores the dynamic nature of these boundaries and sheds light on the changing private and public spheres that evolved during the course of this development. To this end, the book rests on the multi-faceted and multi-cultural voice of the women members of the kibbutz and the moshav. These are both secular and religious women, old-timers and “new immigrants.”

The kibbutz and the moshav are two collective and voluntary forms of settlement inspired by the spirit of Socialism, which grew out of the Jewish national movement in Palestine. As was the case in a good number of other voluntary forms of association such as communes, social movements, political parties and some trades union which, from the beginning of the modern age, were influenced by the socialist utopia, the promise of gender equality in the kibbutz and moshav became one of the fundamental principles of these communities. This promise was part of an attempt to create a new, communal and egalitarian society, which would abolish the unequal distribution of rights and obligations between men and women.

The continuing existence and reproduction of gender inequality in modern times within an ostensibly universal, egalitarian and individualistic order rests upon institutionalization of the *separation between the private and the public spheres*, which serves as a mechanism that subordinates women to men. This gender dichotomy has become a self-evident and “natural” fundamental principle in the life of the individual and society alike, according to which women were automatically excluded from the public sphere. As in other utopian socialist movements, the women members of kibbutzim and moshavim were compelled to wage an individual and collective struggle in order to attempt to promote the sought-after gender equality as they interpreted it on both the ideological and practical levels.

The women of *the kibbutz* sought to create an egalitarian-communal